

DOI: 10.18372/2415-8151.19.14370
УДК 72.01

Олійник Олена Павлівна¹,
канд. архітектури., доцент,
Національний авіаційний університет, Україна
E-mail: archiprestig@ukr.net

РИСИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО В ДЕКОРІ ФАСАДІВ ВУЛИЦІ ХРЕЩАТИК В КИЄВІ ЯК ВИРАЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу декору фасадів та стилістичних особливостей вулиці Хрещатик в Києві. Автором висунуто гіпотезу, що Хрещатик – це єдиний ансамбль цього періоду, що сполучає національні традиції, гармонійне поєднання архітектури з ландшафтом із пафосом радянської архітектури сталінського періоду. В декорі фасадів будинків використано елементи українського бароко, що вирізняє його з неокласичних ансамблів 40-50 років інших країн.

Хрещатик був зведений в результаті кількох турів конкурсу, сформований у відповідності до чіткого плану і в дуже стислий термін, але з повним збереженням цілілої забудови та використанням національних художніх традицій. Нарешті, саме Хрещатик і його інтегральна складова – Майдан Незалежності – стали місцем подій, що спричинили радикальний вплив на хід української та європейської історії в цілому та сприяли ідентичності нації під час протестів 2004 та 2013 рр. Він є місцем, де жили й творили люди, що зробили видатний вклад в розвиток світової історії, культури та науки. Ці критерії визначають його універсальну цінність, що дозволяє рекомендувати цей ансамбль до включення в Список світової спадщини ЮНЕСКО.

Забудова Хрещатика стала видатним явищем в розвитку архітектури України. Залишаючись одним з найяскравіших творів т.зв. «тоталітарної архітектури», Хрещатик в той же час є для українців національним символом здобуття народом перемоги, улюбленим громадським простором. Закладені в проект відбудови Хрещатика ідеї залишаються актуальними і сьогодні. Він став унікальним прикладом перетворення масштабу провінційного міста на європейський столичний, подібного до Відня або Парижу. В масштабі і характері забудови геніально враховано розмір центральної магістралі, що водночас відповідає столичному масштабу і зберігає притаманну цьому місту ліричність і гуманність.

Разом з тим архітектура Хрещатика, що опиралась на національні та барокові традиції української архітектури, що було неможливо в період сталінського тоталітаризму, несла в собі таким чином прихований протест та сприяла формуванню національної ідентичності.

Ключові слова: Хрещатик, архітектура, особливості, декор фасадів, українське бароко, національна ідентичність.

---

¹ © Олійник О.П.

Постановка проблеми. Хрещатик – головна вулиця столиці України – являє собою цілісний архітектурний ансамбль, збудований в 40-50 рр. ХХ ст.. Саме в цей час були побудовані величні ансамблі головних вулиць декількох європейських столиць – Мінська, Берліна, Варшави. Більшість з них побудовані в стилі характерного імперського неокласицизму. Однак фасади будинків непарної сторони Хрещатика, на відміну від класичних зразків т.зв. тоталітарної архітектури, насичені флористичним та національним декором та мають складну просторову композицію, що дає певні підстави шукати витoki такого рішення в українській народній архітектурі та українському барокко.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями архітектури Хрещатика займалися проф. Б.Черкес (1), С.Кілессо (2), В.Чепелик (3), Т. Кілессо та інші, проте переважно історією його проектування та реалізації. Разом з тим його стилістика, особливо в порівнянні з іншими ансамблями того часу, лишалися поза увагою.

Мета. Виявити риси національної ідентичності, українського бароко і народного українського мистецтва в декорі фасадів вулиці Хрещатик.

Основна частина. Хрещатик – це перший і єдиний в Європі об'єкт, конкурс на який було проголошено ще під час Другої світової війни. Така акція спричинила неймовірний підйом духу народу і патріотизму і призвела до якнайшвидшої реалізації проектного за-

думу в неймовірно складних умовах напівзруйнованого міста.

Для архітектури «тоталітаризму» в інших країнах характерним були патетичність, гіпермасштабність, певне припущення людини за рахунок демонстрації величі влади; лише в архітектурі Хрещатика вдалось досягти гармонійного поєднання величі і романтизму на основі дбайливого збереження старої архітектури, характеру ландшафту та національного декору. Фасади житлових будинків непарної сторони випромінюють радість життя і захоплення плодючою українською землею (рис.1).

Особливість Хрещатика полягає ще й у тому, він будувався не на пустому місці, а в умовах реконструкції. Проект опирався на форми ландшафту, який є визначальним для історичного центру Києва, і враховував вцілілу після війни забудову, яку було дбайливо реставровано. Характерною особливістю архітектурно-художнього вирішення забудови Хрещатика стала відмінна трактовка парної і непарної його сторін, що було покладено в основу його просторової композиції (4).

Декорування фасадів теж відрізнялося для парної і непарної сторін вулиці. Архітектура парного боку більш лаконічна, одновисотна, стримано-палацова, тяжіє до неоренесансової стилістики. Архітектура житлових будинків непарної сторони безпосередньо пов'язана з продовженням національних традицій українського народного зодчества та українського бароко, які

Рис.1. Фронтон будинку № 13 по вул. Хрещатик. Арх. Добровольський А.В., Власов О.В., Приймак Б.І., Малиновський О.І., Балабан Р.Г. (співавтори). 1948-1951 рр., пам'ятка архітектури місцевого значення

виразно простежуються в багатопрофільних карнизах, фронтончиках, висячих колонках, лицевальній кераміці з рельєфними орнаментальними мотивами, що нагадують ритмічний ряд полтавської плахти – все це в поєднанні з оригінальною містобудівною концепцією і дозволило створити національно своєрідний архітектурний ансамбль (рис.2,3).

Барокові мотиви в архітектурі фасадів Хрещатика стали символом ідентичності нації, і сприяли її справжньому повоєнному об'єднанню. Саме народні українські орнаменти та приховані, а разом з тим впізнавані символи українського бароко сприяли тому, що примусово розірвана, потім примусово об'єднана нація почала відчувати в парадній архітектурі головної вулиці сто-

лиці власне рідне коріння. Це водночас відповідало і інтересам українського народу, і, за іронією долі, московської влади, тому на першому етапі ці пошуки ідентичності якщо не заохочувались, але й не заборонялись (5).

Потім, зрозумівши, що в архітектурі Хрещатика національні мотиви сильніші за радянську символіку, радянська влада почала її принижувати і висміювати. Вкорінились назви «київський торт» або «маячня п'яного кондитера» по відношенню до декору хрещатицьких фасадів; інтелігенції вбивали в думку, що пишатись Хрещатиком соромно, що це хаотична, позбавлена смаку, «гламурна», «кондитерська» архітектура, якій не місце в серйозній історії архітектури.

Рис.2. Деталі будинку № 13 по вул.. Хрещатик.

Рис.3. «Килимова» керамічна плитка, що нагадує плхту

А разом з тим серед всіх ансамблів т.зв. «тоталітарної архітектури» Хрещатик є насправді єдиним, в якому згідно з давньоруськими київськими традиціями підкреслена структура ландшафту; де національна, барокова ідея превалує в декорі над радянськими символами, яких налічується на всьому Хрещатику аж дві зірочки й два серпи-молоти, та й то вплетені в орнамент; і нарешті, в якому делікатно збережені і відновлені всі вцілілі будинки – на відміну від сталінських проспектів, під які повністю «розчищали» місце, як, наприклад, в Мінську. Це вдалося ще й тому, що, окрім О.Власова, якого на час реалізації проекту вже було призначено головним архітектором Москви, всі решта авторів Хрещатика – А. Добровольський, О.

Малиновський, Б. Приймак та інші – були патріотами, киянами і вихованцями школи В. Кричевського, В. Заболотного і М. Дяченка (Рис. 4,5).

Мозаїчні різнобарвні композиції, що прикрашають арокні склепіння і пізніше – інтер'єри станції метрополітену «Хрещатик», опираються на традиції «українського монументалізму», пов'язані з школою Михайла Бойчука, унікального явища в світовій культурі, перерваного в кінці 1930-х років. Це було проявом національного підйому і бажання відродити художню традицію, в якій монументальний живопис і декорування фасадів займали чільне місце (рис.6,7).

Рис.4. Радянські серпи й молоти поряд з «куманцями» (буд. по вул. Прорізна, 8).

Рис.5. Символи українського народного мистецтва в оформленні дверей (Хрещатик, 27)

Рис.7. Мозаїки в інтер'єрі станції метро «Хрещатик».

Таким чином, синтез мистецтв, застосований при реконструкції Хрещатика, одночасно вирішував політичні завдання, і разом з тим відновлював суто національні традиції в пластичному вирішенні, кольорі та декорі.

Ця цікавість до художньої форми, до переосмислення традицій національного мистецтва була певним проявом духовного спротиву і національного підйому.

Отже, Хрещатик був зведений в результаті кількох турів конкурсу, сформований у відповідності до чіткого плану і в дуже стислий термін, але з повним збереженням вцілілої забудови та використання національних художніх традицій.

Нарешті, саме Хрещатик і його інтегральна складова – Майдан Незалежності – стали місцем подій, що спричинили радикальний вплив на хід української та європейської історії в цілому та сприяли ідентичності нації під час протестів 2004 та 2013 рр.(6).

Він є місцем, де жили й творили люди, що зробили видатний вклад в розвиток світової історії, культури та науки. Ці критерії визначають його універсальну цінність, що дозволяє рекомендувати цей ансамбль до включення в Список світової спадщини ЮНЕСКО.

Висновки. Забудова Хрещатика є видатним явищем в розвитку архітектури України, що значно вплинуло на подальший розвиток останньої.

Залишаючись одним з найяскравіших творів т.зв. «тоталітарної архітектури», Хрещатик в той же час є для українців національним символом здобуття народом перемоги, улюбленим

громадським простором. Закладені в проект відбудови Хрещатика ідеї залишаються актуальними і сьогодні.

Він став унікальним прикладом перетворення масштабу провінційного міста на європейський столичний, подібного до Відня або Парижу. В масштабі і характері забудови геніально враховано розмір центральної магістралі, що водночас відповідає столичному масштабу і зберігає притаманну цьому місту ліричність і гуманність.

Перспективи подальшого дослідження. В даній статті лише визначено унікальність архітектури Хрещатика і намічено основні напрями її збереження. Головним завданням сьогодення є створення умов для подальшого вивчення, збереження, реставрації і сталого розвитку Хрещатика.

Це потребуватиме як адміністративних заходів, а саме:

- виділення вулиці як пам'ятки містобудування в окремий об'єкт управління;
- розробка плану організації Хрещатика;
- введення мораторію на землевідведення та проекти забудови Хрещатика; узгодження всіх проектів по Хрещатику та його буферній зоні;
- визначення меж пам'ятки та буферної зони;
- поглиблених наукових досліджень, спрямованих на аналіз композиції фасадів та типологію елементів декору та матеріалів, що стане підґрунтям для проведення комплексної реставрації фасадів Хрещатика на основі відновлення втрачених елементів плитки, скульптури, декору та ін.

Література

1. Черкес Б.С. Національна ідентичність в архітектурі міст /Б.С. Черкес. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. – 268 с.
2. Кілессо С. Конкурс на проект повоєнної відбудови Хрещатика – пошуки національної ідентичності // Архітектурна спадщина України/ під ред.. Тимофієнка В. – К., 1995.
3. Чепелик В. Славетний форум столиці України // Хрещатик. Культурологічний путівник. – К.: Видавничий дім “Амадей”, 1997. – С. 9–62.
4. Семененко В.С., Олійник О.П. Стильовий аналіз історичної забудови Хрещатика. // Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник /Відпов. ред. М.М. Осетрін. – К., КНУБА, 2011. – Вип. 40. У 2 ч. Ч. 2. – С.291-297.
5. Olena Oliynyk. The architectural image of Kiev's central square as a symbol of national identity. – Tales of Urban Lives and Spaces. – De Urbanitate.- Vol.3, 2015. – Ion Mincu University, Buharest, 2015. – p. 83-92. Електронний режим доступу: http://sita.uauim.ro/f/sita/art/06_Oliynyk.pdf
6. Olena Oliynyk. The Maidan and Post-Soviet Evolution of Kyiv's Architecture.- Current trends and methodologies on architectural design : ARCHDESIGN '15, II. Architectural Design Conference : proceedings : July 6-7, 2015, Istanbul .s.801-824 Електронний режим доступу: <http://www.gbv.de/dms/tib-ub-hannover/862855756.pdf>

References

1. Cherkes B.S. Natsional'na identychnist' v arkhitekturi mist /B.S. Cherkes. – L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhni-ky, 2008. – 268 s.
2. Kilessso S. Konkurs na proekt povoyennoyi vidbudovy Khreshchatyka – poshuku natsional'noyi identychnosti // Arkhitektu-rna spadshchyna Ukrayiny/ pid red.. Tymofiyenka V. – K., 1995.
3. Chepelyk V. Slavetnyy forum stolytsi Ukrayiny // Khreshchatyk. Kul'torolohichnyy

putivnyk. – K.: Vydavnychyy dim “Amadey”, 1997. – S. 9–62.

4. Semenenko V.S., Oliynyk O.P. Styl'ovyy analiz istorychnoyi zabudovy Khreshchatyka. // Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya: Nauk.-tekhn. zbirnyk /Vidpov. red. M.M. Osyetrin. – K., KNUBA, 2011. – Vyp. 40. U 2 ch. Ch. 2. – S.291-297..

5. Olena Oliynyk. The architectural image of Kiev's central square as a symbol of national identity. – Tales of Urban Lives and Spaces. – De Urbanitate.- Vol.3, 2015. – Ion Mincu University, Buharest, 2015. – p. 83-92. Elektronnyy rezhym dostupu: http://sita.uauim.ro/f/sita/art/06_Oliynyk.pdf

6. Olena Oliynyk. The Maidan and Post-Soviet Evolution of Kyiv's Architecture.- Current trends and methodologies on architectural design : ARCHDESIGN '15, II. Architectural Design Conference : proceedings : July 6-7, 2015, Istanbul .s.801-824 Elektronnyy rezhym dostupu: <http://www.gbv.de/dms/tib-ub-hannover/862855756.pdf>

Аннотація:

Олейник Е.П. Особенности украинского барокко и народного искусства в декоре фасадов улицы Хрещатик в Киеве. Статья посвящена анализу декора фасадов и стилистических особенностей улицы Хрещатик в Киеве. Автором выдвинута гипотеза, что Хрещатик – единственный ансамбль этого периода, соединяющий национальные традиции, специфику ландшафта и патетику тоталитарной архитектуры сталинского периода. В декоре фасадов зданий использованы элементы украинского барокко, что отличает его от неоклассических ансамблей 40-50 годов других стран. Таким образом, архитектура Хрещатика олицетворяла скрытый протест и способствовала формированию национальной идентичности.

Ключевые слова: Хрещатик, архитектура, особенности, декор фасадов, украинское барокко.

Abstract:

Oliynyk O.P. Features of ukrainian baroque and people's art in the Khreshchatyk facades' decoration in Kyiv. The article is devoted to the analysis of the decoration of the facades and stylistic features of Khreshchatyk Street in Kiev. The author hypothesized that Khreshchatyk is the only ensemble of this period that combines national traditions, a harmonious combination of architecture with landscape and the pathos of Soviet architecture of the Stalin period. The elements of the Ukrainian Baroque are used in the decoration of the facades of the buildings, which distinguishes it from the neoclassical ensembles of 40-50 years of other countries.

Khreshchatyk was built as a result of several rounds of the competition and formed in accordance with a clear plan and in a very short time, but with full preservation of the old buildings and use of national artistic traditions. Finally, Khreshchatyk and its integral component - the Independence Square - became the scene of a radical impact on the course of Ukrainian and European history as a whole and contributed to the nation's identity during the 2004 and 2013 protests. who have made an outstanding contribution to the development of world history, culture and science. These criteria determine its universal value, which makes it possible to recommend

this ensemble for inclusion in the UNESCO World Heritage List.

The Khreshchatyk building became a prominent feature in the development of Ukrainian architecture. Remaining one of the most striking works of the so-called "totalitarian architecture", Khreshchatyk is at the same time for Ukrainians a national symbol of victory for the people, a favorite public space. The ideas embedded in the Khreshchatyk reconstruction project remain relevant today. It became a unique example of the transformation of the scale of a provincial city into a European capital, like Vienna or Paris. The size and nature of its buildings brilliantly take into account the size of the central thoroughfare, which at the same time corresponds to the metropolitan scale and preserves the lyricality and humanity inherent in this city.

At the same time, Khreshchatyk architecture, which relied on national and baroque traditions of Ukrainian architecture, which was impossible in the period of Stalinist totalitarianism, carried with it a hidden protest and contributed to the formation of national identity.

Keywords: *Khreshchatyk, architecture, features, facade decoration, Ukrainian baroque*

Стаття подана до редакції 01.08. 2019 р.

Стаття прийнята до друку 14.08.2019 р.